

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI JINOYAT-PROTSESSUAL QONUNCHILIGIDA JINOYAT ISHINI REABILITATSIYA ASOSLARIGA KO'RA TUGATISHNING AYRIM JIHLATLARI

Ashirboyev Axrorjon Tirkash o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

"Tergov faoliyati" kafedrasi kabinet boshlig'i.

Qobulov Otajon Ro'zmamat o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

3-bosqich 324-guruh kursanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15628453>

Annotatsiya

Ushbu maqoloda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual qonunchiligida jinoyat ishini reabilitatsiya asoslariga ko'ra tugatishning ayrim jihatlari, ushbu sohadagi muammolar yoritilgan bo'lib, ushbu muammolarga yechimlar takliflar ko'rinishida berilgan.

Kalit so'zlar

Jinoyat, jinoyat tarkibi, reabilitatsiya, ishni tugatish, ayblov, tergov organlari, sud organlari

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые аспекты прекращения уголовных дел по реабилитационным основаниям в Уголовно-процессуальном законодательстве Республики Узбекистан, проблемы в этой сфере, а также в виде предложений даются пути решения этих проблем.

Ключевые слова

Преступление, уголовное правонарушение, реабилитация, прекращение дела, уголовное преследование, следственные органы, судебные органы.

Sud-huquq islohotlarini amalga oshirish jarayonida jinoyat-protsessual qonunchiligini liberallashtirish hamda takomillashtirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifani amalga oshirish hamda jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirishning yangicha ustuvor yo'nalishlarini ishlab chiqish maqsadilarini va uni amalga oshirish mexanizmlarini ham takomillashtirish muhim vazifalardan biri sifatida belgilandi. Shunga ko'ra, jinoyat-protsessida "reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatishning nazariy va amaliy jihatlari" tadqiq etish hamda ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mazkur institutni takomillashtirishning yangicha metodologik asoslarini yaratish muhim ahamiyatga ega¹.

Bevosita reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatish masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, mazkur institut uzoq tarixga ega bo'lgani sababli ushbu masalada soha olimlari tomonidan amalga oshirilgan ko'plab ilmiy tadqiqotlarni ko'rishimiz mumkin. A. Averchenko va K. Ismailovalarning ta'kidlashicha, jinoyat ishining reabilitatsiya asoslariga ko'ra tugatilishi shaxsning jinoiy hodisaga aloqador emasligi va uning oqlanganini tan olishni bildiradi. Buning natijasida shaxsda reabilitatsiyaga nisbatan huquq paydo bo'ladi. Shuningdek, mazkur

¹ Б.Б.Муродов. Хусусий айблов институтини қўллаш самарадорлигини ошириш йўллари // Хусусий айблов ва ярашув институтларини такомиллаштириш чоралари: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Т:Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015й.Б. 34-40.

masalaga oid ilmiy tadqiqotlarda reabilitatsiya qilishga olib keladigan jinoyat ishini tugatish asoslarini qayta ko'rib chiqishga oid qarashlar ham ilgari surilganini ko'rishimiz mumkin².

Xususan, T. Moskalkovaning fikricha, jinoyat ishini tugatishda reabilitatsiya asoslarini boshqacha shaklda belgilash lozim. Uning ta'kidlashicha, jinoyat hodisasi va jinoyat tarkibi yo'qligi, ayblanuvchining jinoyat sodir etishga aloqador emasligi kabilarni boshqa bir yagona asosga – shaxsning jinoyat sodir etishda aybsizligiga almashtirish maqsadga muvofiq. Y. Vertennikova ham mazkur fikrni qo'llab-quvvatlagan holda reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatish asoslarining barchasi umumiy xususiyatga egaligi aybning mavjud emasligi bilan ajralib turishini ta'kidlaydi³. Mazkur olimning fikricha, muayyan shaxsga nisbatan asossiz jinoiy ta'qib amalga oshirilgan va jinoyat sodir etishda ayblangan holatlarda davlat mazkur shaxs oldida qarzdor hisoblanadi⁴. Fikrimizcha, yuqorida keltirilgan qarashlarni rad etish mumkin emas. Sababi, haqiqatan ham hech qanday aybi bo'lmay turib jinoiy ta'qibga uchragan shaxs o'ziga nisbatan yetkazilgan moddiy va nomoddiy zararni bartaraf etishga haqli bo'lishi lozim. Shu jihatdan olib qaraganda, jinoyat ishini tugatish asoslarini reabilitatsiya qilinadigan va reabilitatsiya qilinmaydigan asoslarga ajratishda mazkur xususiyatlarga alohida e'tibor berish lozim. Milliy qonunchiligimizda reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatishning uchta asosi belgilangan. Shu sababli, fikrimizcha, mazkur norma mazmunini tergovga qadar tekshiruv bosqichini ham inobatga olgan holda qayta ko'rib chiqish va tahrirlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatishdagi navbatdagi asos –qilmishda jinoyat tarkibining mavjud emasligidir. Milliy olimlarimizdan M. Rustamboyevning fikricha, jinoyat tarkibi deganda aniq ijtimoiy xavfli qilmishni jinoyat deb baholash uchun zarur bo'lgan obyektiv va subyektiv elementlar yig'indisi tushuniladi. Bu elementlar jinoyat qonunida mustahkamlangani bois u yoki bu ijtimoiy xavfli qilmishning jinoyat deb baholanmog'i uchun zarur hisoblanadi⁵.

Jinoyat ishini shaxsning jinoyatga aloqador emasligi sharti bilan tugatish — bu jinoyat jarayonida ayblanuvchi shaxsning jinoyatga aloqador emasligi aniqlanganda amalga oshiriladigan huquqiy tartibdir. Ushbu jarayon, asosan, adliya tizimining samaradorligini oshirish, adolatni ta'minlash va shaxsning noqonuniy ta'qibdan himoya qilishga qaratilgan. Jinoyat ishini shaxsning jinoyatga aloqador emasligi sababli tugatish quyidagi asosiy holatlarda amalga oshiriladi⁶:

Dalilning yetishmasligi: Agar jinoyat ishida ayblanuvchi shaxsning jinoyatga aloqadorligini isbotlovchi dalillar mavjud bo'lmasa yoki ular juda zaif bo'lsa, sud yoki tergov

² Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал муносабатларда ҳимоячининг иштироки // “Адвокатлик фаолияти: назария ва амалиёт масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. ЎзР Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти. – Тошкент, 2010. Б. 171-175.

³ Хушвактова Н.А. Факторы, препятствующие эффективному использованию общественного участия в досудебном производстве / Н.А. Хушвактова // Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения: сб. ст. по материалам LXV Международной научно-практической конференции «Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения». – № 11(65). – Москва, Изд. «Интернаука», 2022. DOI:10.32743/25419889.2022.11.65.346588

⁴ Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситаларини, уларнинг аналогларини ёки психотроп моддаларини сотиш мақсадсиз ноқонуний ишлаб чиқариш, олиш, сақлаш, жинояти тушунчаси // Жамият ва инновация. – 2025. – В. 6. – Но 1/С. – Б. 267-277.

⁵ Ш.С.Агоев., Ташев У. Экспертиза фаолиятининг арманистон республикаси жиноят-протсессуал қонунчилигидаги ҳуқуқий асослари //Развитие и инновации в науке. – 2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 48-56.

⁶ Н.Қ.Усманалиев. Байназов Ж. Ўғирлик жинояти бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракатининг янги усуллари //Наука и инновации в системе образования. – 2024. – Т. 3. – №. 8. – С. 69-74.

organlari ishni tugatishi mumkin. Masalan, ayblovdalillarni rad etish yoki hujjatlarning ishonchliligi oshirish zarurati yuzaga kelganda.

Shaxsning jinoyatni sodir etganligini tasdiqlovchi ma'lumotlarning yo'qligi: Agar tergov jarayonida ayblanuvchining jinoyatga aloqadorligini isbotlovchi har qanday ma'lumot yoki faktlar topilmasa, jinoyat ishi tugatiladi. Bu shaxsning o'zining jinoyatga aloqador emasligini tasdiqlashi mumkin.

Xatolik yoki noto'g'ri shaxsni ayblash: Ba'zan tergov yoki sudda xatoliklar yuzaga kelishi mumkin. Agar ayblanuvchi shaxsga nisbatan jinoyatni sodir etgan deb noto'g'ri ayblovlar qo'yilgan bo'lsa va bu holat tergovda yoki sudda aniqlansa, jinoyat ishini tugatish amalga oshiriladi.

Jinoyatni sodir etganlikka oid shubhalar: Agar jinoyat ishlari bo'yicha shaxsning jinoyatga aloqadorligi haqidagi shubhalar, ammo ishonchli dalillar mavjud bo'lmasa, jinoyat ishini tugatish uchun asos bo'lishi mumkin.

Jinoyat ishini shaxsning jinoyatga aloqador emasligi bilan tugatishda quyidagi huquqiy mexanizmlar mavjud: Tergovning tugatilishi: Agar tergov jarayonida jinoyatni sodir etgan shaxsning aloqadorligi aniqlanmasa, tergov organlari jinoyat ishini tugatishi mumkin. Bu, asosan, tergovchi tomonidan jinoyatning sodir etilganiga oid dalillar yetarli bo'lmagan taqdirda amalga oshiriladi. Sudning ishni tugatishi: Sud, agar jinoyatni sodir etganlikka oid ma'lumotlar yoki dalillar yo'q bo'lsa, yoki jinoyat ishida ishtirok etgan shaxs jinoyatga aloqador emasligini isbotlasa, ishni tugatishga qaror qilishi mumkin. Jinoyat ishini shaxsning jinoyatga aloqador emasligi sharti bilan tugatish, faqatgina adolatning ta'minlanishi va inson huquqlarining hurmat qilinishi uchun muhimdir. Bu jarayon, davlat organlari tomonidan shaxsning to'g'ri huquqiy himoyasi amalga oshirilishini, noo'rin ta'qiblarni oldini olishni ta'minlaydi⁷.

Jinoyat ishini shaxsning qilmishida jinoyat alomatlari yo'qligi tufayli tugatish — bu jinoyat ishlari bo'yicha tergov yoki sud jarayonida shaxsning qilgan harakatlarida jinoyat tarkibining mavjud emasligi aniqlanganda amalga oshiriladigan huquqiy qarordir. Boshqacha aytganda, agar shaxsning harakati jinoyatni sodir etganligini isbotlash uchun zarur bo'lgan alomatlarni o'z ichiga olmasa, jinoyat ishi tugatiladi.

Jinoyat tarkibi — bu jinoyatni sodir etish uchun zarur bo'lgan barcha huquqiy omillarni o'z ichiga oladi. Bu omillarni quyidagicha ajratish mumkin:

Jinoyat subyekt: Jinoyatni sodir etgan shaxsning qonuniy javobgarligi borligi (ya'ni, u jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan yoshda va holatda bo'lishi kerak).

Jinoyat obyekti: Jinoyatning sodir etilishiga sabab bo'ladigan ijtimoiy munosabatlar, huquqiy manfaatlar (masalan, odamlar hayoti, sog'lig'i, mulki, jamiyatning xavfsizligi)⁸.

Jinoyatning obyektiv tomoni: Jinoyatni amalga oshirgan shaxsning faoliyati (xatti-harakatlar yoki beparvolik).

Jinoyatning subyektiv tomoni: Shaxsning jinoyatni sodir etishga olib kelgan sabab va niyati.

Jinoyatning fakultativ belgilari: Jinoyatni sodir etgan shaxsning qilmishida jinoyatga oid niyat yoki xatti-harakatlarning mavjudligi.

⁷ А.Т.Аширбоев. Айбланувчининг қаерда эканлиги номаълум бўлган ҳолларда жиноят ишини тўхтатишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. Жамият ва инновациялар № 1 (2024).– 2024. – 314-320 б.

⁸ Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситаларини, уларнинг аналогларини ёки психотроп моддаларини сотиш мақсадисиз ноқонуний ишлаб чиқариш, олиш, сақлаш, жинояти тушунчаси // Жамият ва инновация. – 2025. – В. 6. – Но 1/С. – Б. 267-277.

Agar jinoyat ishida shaxsning qilgan harakatida yuqoridagi alomatlar to'liq mavjud bo'lmasa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi va ish tugatiladi.

Jinoyat tarkibi yo'qligi: Agar shaxsning harakatlari jinoyatning barcha zaruriy alomatlariga mos kelmasa, ya'ni, jinoyat subyekti, obyekti, harakati va maqsadi bo'lmasa, ish tugatiladi. Masalan, shaxsning qilgan harakati tasodifan yuzaga kelgan bo'lsa yoki biror xatolikni anglatgan bo'lsa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi⁹.

Jinoyatga aloqadorlikni rad etish: Agar tergov yoki sud jarayonida shaxsning jinoyatga aloqadorligini isbotlovchi dalillar topilmasa, yoki ayblovni isbotlashda xatolik bo'lsa, jinoyat ishi tugatiladi¹⁰.

Jinoyat sodir etish niyati yo'qligi: Agar shaxsning harakatlari niyatli yoki shu maqsadda sodir etilgan jinoyatni ko'rsatmasa, ya'ni jinoyatni sodir etish uchun aniq bir niyat mavjud bo'lmasa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi. Misol uchun, odamni tasodifan jarohatlash yoki boshqa jinoyatni sodir etishdagi xatoliklar. Jinoyat ishini shaxsning qilmishida jinoyat alomatlari yo'qligi tufayli tugatish, asosan, tergov organlari yoki sud tomonidan amalga oshiriladi.

Bu quyidagicha bo'ladi: Tergov organlari: Agar tergov jarayonida shaxsning jinoyat alomatlariga mos kelmagan harakatlari aniqlansa, tergovchi ishni tugatish bo'yicha qaror qabul qiladi. Bunda, ayblovdalillarni tekshirish va shubhalarni bartaraf etish orqali jinoyat tarkibi yo'qligi aniqlanadi. Sud: Agar sud jarayonida jinoyatning barcha zaruriy tarkibiy qismlari aniqlanmasa, sud ishni tugatishga qaror qiladi. Bunday holatda, sud ayblanuvchining qilgan harakati jinoyatni sodir etishga olib kelmaganligini aniqlaydi va ishni yopadi.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 25.01.2020 йилдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // [Электрон манба].
3. Ўзбекистон юридик энциклопедияси. –Т., 2009. – Б. 199.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т.4. –Т., 2002. – Б. 47.
5. Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал қонун нормаларини эркинлаштириш йўллари // Олий юридик ўқув юртларида инсон ҳуқуқлари муҳофазасини таъминловчи фанларнинг ўқитишнинг замонавий муаммолари. Тошкент. Ўзбекистон Миллий университети ҳуқуқшунослик факултети 2009. Б. 66-69.
6. Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал муносабатларда ҳимоячининг иштироки // “Адвокатлик фаолияти: назария ва амалиёт масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. ЎЗР Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти. – Тошкент, 2010. Б. 171-175.
7. Б.Б.Муродов. Хусусий айблов институтини қўллаш самарадорлигини ошириш йўллари // Хусусий айблов ва ярашув институтларини такомиллаштириш чоралари:

⁹ Ш.С.Агоев., Абдухамидов А. Гувоҳлантириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг аҳамияти //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 49-51.

¹⁰ Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларни квалификация қилишнинг муҳим жиҳатлари. “Талқин ва тадқиқотлар” Республика илмий-услубий журнали 10сони. 01.10.2022 йил Б. 105-109.

Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Т:Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015й.Б. 34-40.

8. Б.Б.Муродов. “Жиноятларни тергов қилиш методикаси” фанидан ўқув дастури. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. Б.24

9. Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларни квалификация қилишнинг муҳим жиҳатлари. “Талқин ва тадқиқотлар” Республика илмий-услубий журнали 10сони. 01.10.2022 йил Б. 105-109.

10. Ш.Ш.Суюнов. Компютер техника воситалари орқали содир этилган фирибгарлик жинояти турлари. “Замонавий дунёда педагогика ва психология” номли Республика илмий-амалий конференцияси. 9.06.2023 йил

11. Ш.Ш.Суюнов. Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракатининг жиноят содир этган шахсларни аниқлаш ҳамда уларнинг айбини исботлашдаги аҳамияти. “Замонавий дунёда педагогика ва психология” номли Республика илмий-амалий конференцияси.

12. Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситаларини, уларнинг аналогларини ёки психотроп моддаларини сотиш мақсадисиз ноқонуний ишлаб чиқариш, олиш, сақлаш, жинояти тушунчаси // Жамият ва инновация. – 2025. – В. 6. – Но 1/С. – Б. 267-277.

13. А.Т.Аширбоев. Айбланувчининг қаерда эканлиги номаълум бўлган ҳолларда жиноят ишини тўхтатишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. Жамият ва инновациялар № 1 (2024).– 2024. – 314-320 б.

14. А.Т.Аширбоев. Жиноят ишини тўхтатиш тушунчаси ва аҳамияти. Эксперткриминалистик фаолият: истиқболлар ва инновациялар мавзусидаги халқаро конференция материллари тўплами. Т., Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси, 2023. – Б. 381-388.

15. А.Т.Аширбоев. Айбланувчининг иштирокини таъминлаш имкони бўлмаган тақдирда дастлабки терговни тўхтатиш: Назария ва амалиёт. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимининг Ахборотномаси № 1 (2024).– 2024. 95-98 б.

16. А.Т.Аширбоев. Суриштирув ва дастлабки терговни тўхтатиш институти: халқаро тажриба ва ўзбекистон қонунчилигини такомиллаштириш истиқболлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 14. – С. 37-42.

17. Н.Қ.Усманиев. “Оқилона муддат” тамойилини жорий этиш назарий ва амалий жиҳатлари //Наука и инновации в системе образования. – 2025. – Т. 4. – №. 3. – С. 44-50.

18. Н.Қ.Усманиев. Жиноят ишини юритишни тўхтатиш ва тиклаш муддатлари билан боғлиқ айрим мулоҳазалар //Теоретические аспекты становления педагогических наук. – 2025. – Т. 4. – №. 6. – С. 40-47.

19. Н.Қ.Усманиев. Протсессуал муддатларнинг ҳисоблашда қўлланилувчи меъзонларнинг айрим жиҳатлари //проблемс анд солутионс оф ссиентифис анд инновативе ресеарч. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 25-30.

20. Н.Қ.Усманиев. Байназов Ж. Ўғирлик жинояти бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракатининг янги усуллари //Наука и инновации в системе образования. – 2024. – Т. 3. – №. 8. – С. 69-74.

21. Ш.С.Агоев., Шакирова С. Қийнаш жиноятини тергов қилиш: назария ва амалиёт //Развитие и инновации в науке. –2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 75-81.
22. Ш.С.Агоев., Абдухамидов А. Гувохлантириш тергов харакатини ўтказишнинг ахамияти //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 49-51.
23. Ш.С.Агоев., Асатуллаев Д. Ахборот технологиялари соҳасидаги ўғирлик жиноятларни тергов қилишнинг ўзига хос хусусиятлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 31-35.
24. Ш.С.Агоев., Ташев У. Экспертиза фаолиятининг арманистон республикаси жиноят-протсессуал қонунчилигидаги ҳуқуқий асослари //Развитие и инновации в науке. – 2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 48-56.
25. Хушвактова Н.А. Факторы, препятствующие эффективному использо-ванию общественного участия в досудебном производстве / Н.А. Хушвактова // Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения: сб. ст. по материалам LXV Международной научно-практической конференции «Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения». – № 11(65). – Москва, Изд. «Интернаука», 2022. DOI:10.32743/25419889.2022.11.65.346588
26. Хушвактова Н.А. Коррупцияга оид жиноятларни фош қилиш ва тергов қилишда жамоатчилик ёрдамидан фойдаланиш // «Давлат бошқаруви соҳасида коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этиш механизмларини такомиллаштириш масалалари»: республика илмий-амалий конференцияси тўплами – Тошкент давлат юридик университетининг ихтисослаштирилган филиали, Т: 2022. Б.78-83.